

HASPELMATH, Martin: Předem dané kategorie neexistují – důsledky pro popis jazyka a typologii

Překlad:

Jan Chromý

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK, Praha

jan.chromy@ff.cuni.cz

HASPELMATH, Martin (2007): Pre-established categories don't exist – Consequences for language description and typology. *Linguistic Typology*, 11, s. 119–132.

1. Strukturní kategorie a typologie

V této programové studii dokazují, že neexistence předem daných kategorií jazykové struktury má zásadní důsledky jak pro popis jazyka, tak pro jazykovou typologii.

Jákýkoli popis jazyka, který je předpokladem typologického srovnání, je založen na strukturních kategoriích jazykové formy, jako jsou například tyto: klitikon, afix, složenina, fráze, adjektivum, sloveso, vztažné zájmeno, subordinální spojka, instrumentál, subjekt, unakuzativum, pasivum, dvojhláska, koronální souhláska.

Je zřejmé, že takové kategorie jsou nezbytné a nemůžeme se bez nich obejít: Děti si je musí osvojit, aby mohly kreativně a produktivně užívat jazyk, a lingvisté je musí užívat ve svých popisech, aby dospěli k uspokojivým uchopením jazykového systému. To neznamená, že lingvisté musí užívat stejné kategorie, jako užívají děti, ale že prostě potřebujeme nějaké kategorie k tomu, abychom zachytili produktivitu a pravidelnost jazykového systému.

Počínaje von Humboldtovým (1827) výzkumem kategorie duálu, udělal typologický výzkum velké pokroky v otázce, jaké kategorie existují ve světových jazycích a jak se chovají. Mohli bychom citovat spoustu dalších, novějších (i ne až tak nových) typologických příspěvků ke konkrétním kategoriím, např. k pasivu (von der Gabelentz, 1861; Siewierska, 1984; 2005), akuzativu (Henkelmann, 2006) nebo k adjektivu (Wetzer, 1996). Existují rovněž studie věnované celým kategoriálním systémům jako např. číslu (Corbett, 2000), slovesnému rodu (Brus, 1992) nebo slovním druhům (Hengeveld, 1992).

Pojem kategorie by mohl být rozšířen tak, aby zahrnoval i konstrukce (což jsou komplexní syntaktické kategorie se specifickými vlastnostmi), jako jsou např. ditranzitivní konstrukce (Haspelmath, 2005), neverbální predikativní konstrukce (Stassen, 1997), vztažné věty (Lehmann, 1984) nebo substantivní fráze (Rijkhoff, 2002), a stejně tak fonologické kategorie jako zadopatrové nosovky (Anderson, 2005) nebo přízvuk (Goedemans – van der Hulst, 2005). I když je zde méně zjevné, že typologie poskytla významné příspěvky k jejich poznání, na ještě abstraktnější rovině musí být za (vysoce abstraktní) kategorie jazykové formy považovány obecné pojmy jako věta, klauze, fráze, slovo, klitikon, afix, kmen, kořen, flexe, slabika, dvojhláska, souhláska.

Jak ale identifikujeme kategorie, které potřebujeme? Zde nastává zásadní problém, k němuž nyní obrátíme pozornost.

2. Předem dané kategorie neexistují

2.1 Předem dané kategorie

Jaké kategorie jsou ty pravé pro daný jazyk? To je potenciální problém jak pro děti, které si osvojují jazyk, tak pro lingvisty, kteří se jazyk snaží popsat. Pokud by je mohli vybrat ze seznamu předem daných (či apriorních) kategorií, bylo by to pro obě tyto skupiny jednodušší. Pro děti by existoval vrozený seznam kategorií, k nimž by měly během osvojování jazyka přistup. Pro deskriptivní lingvisty by zde byl seznam, který by obsahoval předem dané kategorie, k nimž nějak došli obecní lingvisté. Tyto kategorie by nutně nemusely být vrozené, ale musely by být univerzální v tom smyslu, že by si deskriptivní lingvista mohl být jistý, že kategorie, které potřebuje pro popis určitého jazyka, jsou na tomto seznamu.

V chomskyánské škole je myšlenka, že existuje soubor vrozených kategorií (nebo ještě základnějších vrozených rysů), samozřejmě široce rozšířená a generativní lingvisté si explicitně vytkli cíl tyto kategorie (či rysy) objevit. Tak, jako by zde existoval soubor předem daných kategorií, se však chovají i lingvisté, kteří chomskyánskou představu vrozených univerzálních nesdílejí. To může být dáno tím, (i) že o tomto problému nepřemýšlejí (o čemž se v lingvistice příliš nemluví), (ii) že směřují univerzální funkce s jazykově specifickými nebo univerzálními kategoriemi, (iii) že si myslí, že všechny jazyky z nějakého důvodu dospěly ke stejným kategoriím, a to i přesto, že je od počátku neměly.

Poslední uvedenou možnost zajisté musíme brát velmi vážně. V každém případě by však žádný lingvista nikdy neřekl, že ví, co jsou ony domněle univerzální kategorie – ať ty vrozené (mají-li chomskyáni pravdu v tom, že existují), nebo ty sekundárně univerzální (pokud univerzální kategorie existují, ale nejsou vrozené). Generativní lingvisté ve skutečnosti moc velkou snahu identifikovat univerzální kategorie nebo rysy nevyvinuli (snad s výjimkou fonologie, kde byla práce Jakobsona, Fanta a Halleho [1952] následována některými novějšími pracemi o fonologických rysech). V syntaxi generativisté prostě považovali za univerzální tradiční evropské kategorie, přinejmenším ve své praxi (teoretických pojednání o tomto problému je málo, výjimkou je Baker [2003]). A do té míry, že jsou stejné názvy kategorií užívány v různých jazycích, je tomu tak i v negenerativních kruzích, typicky v důsledku přenášení gramatických pojmů z jazyka do jazyka. Toto přenášení se však obvykle děje nepředvídatelně, což většinou odráží nahodilosti dějin jazykovědy (velký vliv silných jazyků jako latiny či angličtiny, resp. jazyků popisovaných vlivnými lingvisty jako dyirbal apod.).

Deskriptivní lingvisté tak stále nemají jinou možnost než zaujmout boasovský přístup a postulovat zvláštní jazykově specifické kategorie pro každý jazyk, pokud odmítají anglocentrické či dyirbalocentrické popisy, které obraz popisovaného jazyka pokrývají.

2.2 Strukturní kategorie jsou jazykově specifické

Od počátku 20. století jsou si lingvisté vědomi, že kategorie jazykové struktury jsou jazykově specifické. Toto uvědomění mělo dva zásadní zdroje, z nichž pouze o jednom můžeme mluvit jako o úspěchu typologie. Zprv, lingvisté v inovativním hnutí iniciovaném de Saussurem (1916) zdůrazňovali paradigmatické vztahy kategorií v rámci systému. Došli tak k tomu, že

ruský dativ má jinou povahu než dativ německý (Jakobson, 1936) a že latinské *t* má jinou povahu než řecké *t* (Trubetzkoy, 1939) kvůli rozdílným paradigmatickým opozicím, které zaujmají. Zadruhé však filozoficky orientovaní severoameričtí badatelé jako například Boas (1911) a jeho pokračovatelé našli v jazycích, které zkoumali, kategorie, které se tak zásadně lišily od standardních průměrných evropských jazyků, že své studenty učili, aby tvrzení o kategoriích jazyka, který popisují, nezakládali na kategoriích jazyka popisu.

Obě tyto skupiny později vstoupily ve známost jako strukturalistické a někteří moderní typologové stále následují způsob myšlení ať už první z nich (např. Lazard, 2005, s. 4–5), či té druhé (např. Matthew S. Dryer).¹ Generativistický postoj nechávat stranou strukturalistický zájem o jazykově specifickou definici a vysvětlení měl rovněž silný vliv na jazykovou typologii mezi roky 1960 a 1990, v níž problémy týkající se předpokladu univerzálních apriorních kategorií nebyly příliš diskutovány. Potřeba definovat kategorie v jazykově specifických vztazích začala být znovu zdůrazňována teprve nedávno (Lazard, 1992; Dryer 1997; Croft, 2000; 2001), a to zvláště u syntaktických funkcí jako *subjekt* a slovních druhů jako *adjektivum*. Tito autoři poznamenávají, že neexistují žádné nezbytné a dostatečné vlastnosti, které by tyto kategorie mezijazykově identifikovaly, a že formální kritéria, která se pro identifikaci používají, jsou sama o sobě jazykově specifická, a tedy nikoli obecně aplikovatelná.

Je navíc jasné, že mezijazyková evidence nesměřuje k menšímu souboru univerzálních (možná vrozených) kategorií. Naopak, téměř každý nově popsáný jazyk nám přináší „výstřední“ nové kategorie, které se dají zařadit do stávajících taxonomií jen stěží, např.

- dva „*adjektivně vypadající*“ *slovní druhy* v japonštině, z nichž jeden je o trochu víc podobný slovesům (avšak zjevně od nich odlišný), druhý je o něco víc podobný substantivům (avšak opět zjevně odlišný);
- *afektivní pád* pro sémantickou roli proživatele u několika málo sloves v andických jazycích jako *godoberi* (Kibrik, 1996) na východním Kavkaze;
- rozlišení mezi „*slabou*“ a „*silnou*“ adjektivní deklinací v němčině a několika blízkce příbuzných jazycích;
- *ablativ absolutní* v latině, který sestává ze subjektové fráze a shodujícího se participia, obojí v objektivu, přičemž vyjadřuje typ adverbialní subordinace;
- lokativní predikátor v jazyce *mina* (čadský jazyk; kategorie „do té doby v jiných jazycích nepozorovaná“; Frajzyngier – Johnston, 2005);
- *prioritivní aplikativní konstrukce* v jazyce *hakha lai* (tibeto-barmský), „dělat něco dříve než někdo“ (Peterson, 2007, s. 20).

Nejen, že podobné kategorie ve dvou jazycích nejsou nikdy identické, ale jazyky často vykazují kategorie, které dokonce nejsou kategoriím jiných jazyků ani podobné.

Situace je zcela obdobná ve fonologii. Pierrehumbert (2001, s. 137) poznamenává, že „není možné ukázat na jediný případ, kdy analogické fonémy ve dvou různých jazycích vykazují zcela shodné fonetické vyjádření a stejný vzorek kontextové variace“. Podle Porta a Learyho (2005, s. 940) „existuje řada hlásek, které jsou izoláty, tj. hlásky, které byly nalezeny pouze v jednom nebo velmi malém souboru jazyků“. A Mielke (2008) detailně rozebírá, že

1 Dryerovými učiteli během jeho bakalářského studia na univerzitě v Torontu byli američtí strukturalisté jako např. H. A. Gleason, jr., a Dryer se domnívá, že se od jejich přístupu k jazykům nikdy příliš neodchýlil (osobní sdělení z r. 2004).

mezijazyková evidence ukazuje, že fonologické distinktivní rysy nejsou univerzální, ale jazykově specifické entity.

Stejný skepticizmus jako pro konkrétní kategorie se zdá být oprávněný i pro kategoriální systémy jako číslo, pád, slovesný rod, čas a vid. To, zda určitá kategorie (např. anglické perfektem) patří do jednoho kategoriálního systému, nebo do jiného (např. do systému času nebo do systému vidu), je otázka, kterou často nelze zodpovědět, pokud nepočítáme konvenční řešení. Bybee (1985a) explicitně tvrdí, že kategoriální systémy jako čas a vid jsou pro porozumění jazykovým kategoriím irelevantní a že tyto pojmy jsou užitečné pouze k tomu, aby pomohly lingvistům organizovat práci. Podobně i konstrukce (jako ditranzitiva nebo vztažné věty) nemohou být mezi sebou mezijazykově ztotožňovány, ale jsou jazykově specifické (Croft, 2001).

Z těchto důvodů zde nebudu předpokládat, že předem dané kategorie (nebo systémy kategorií) existují, a zaměřím se na to, jaké důsledky vyplývají z toho, že by neexistovaly. Pokud se nakonec ukáže, že existují, bude následující výklad irelevantní.² Dokud však bude evidence pro jejich existenci tak slabá jako dosud, zdá se bezpečnější zaujmout v tomto textu ne-aprioristický přístup.

Zatímco mezi typology je přesvědčení, že jsou gramatické kategorie jazykově specifické a že předem dané kategorie neexistují, široce rozšířené, pro generativní gramatiky (kteří se této otázce podle všeho ani nevěnovali) je to novinka. A tvrzení, že jazykově specifická povaha kategorií dosahuje i na formální kategorie jako afix, klitikon a složenina, nejspíše není zvažováno nikde.

2.3 Kontroverzní přiřazování kategorií

Přestože, jak jsme viděli, neexistuje pádný důkaz pro předem dané kategorie, lingvisté si stále často kladou otázky, jako jsou následující:

- (i) Je anglické *-like* kmen nebo sufix? (viz např. Tuggy, 1992; Dalton-Puffer – Plag, 2001);
 - (ii) Je rumunský určitý člen klitikum nebo sufix? (Ortmann – Popescu, 2000);
 - (iii) Je anglické *silver ring* fráze nebo složenina? (např. Bauer, 1998; Giegerich, 2004);
 - (iv) Jsou čínská slova pro vlastnictví adjektiva nebo slovesa? (McCawley, 1992; Dixon, 2004);
 - (v) Je *ang*-fráze v tagalogu subjekt nebo téma? (Schachter, 1976);
 - (vi) Je německé *er* zájmeno nebo determinátor? (Vater, 2000);
 - (vii) Je anglický protiklad *I/me* a *she/her* protikladem pádovým? (Hudson, 1995);
 - (viii) Je anglické *that* ve vztažné větě zájmeno nebo subordinální spojka? (van der Auwera, 1985);
 - (ix) Je anglické adverbialní *-ly* flektivní nebo derivační sufix?;
 - (x) Jsou dva typy intranzitivních sloves v jazyce jalonke (mandský jazyk) unakuzativní a unerativní? (nebo něco jiného?) (Lüpke, 2006);
 - (xi) Jsou francouzská subjektová klitika (*je, tu, il...*) zájmena nebo markery shody? (De Cat, 2005);
 - (xii) Je německý dativ strukturní pád nebo inherentní pád? (Wegener, 1991; Woolford, 2006).
- Zdá se, že takovéto kontroverze v přiřazování kategorií předpokládají, že předem dané kategorie existují. Bez tohoto předpokladu nedávají tyto kontroverze moc velký smysl. Některé

2 Může se samozřejmě ukázat, že některé kategorie jsou předem dané, ale že jazyky navíc mohou využívat zcela neobvyklé, vlastní kategorie. V takovém případě bude následující výklad stále částečně relevantní.

z nich dokonce nedávají bez tohoto předpokladu smysl vůbec žádný, jako například jestli je *ang*-fráze v tagalogu subjekt nebo téma. Jiné by mohly mít smysl v případě, že bychom interpretovali jednotlivé kategorie jako jazykově specifické. Můžeme si tak položit smysluplnou otázku, jestli anglické *-like* je spíše podobné anglickým kmenům nebo anglickým sufixům a jestli by mělo být zařazeno do skupiny s jedněmi nebo druhými. Pokud nám však kategorie nejsou dány apriorně, vzniká další zjevná možnost, a to, že anglické *-like* patří do třetí třídy, specifické pro angličtinu (nebo že nepatří do žádné třídy, ale je jednotkou *sui generis*). Literatura je však plná kontroverzí týkajících se přiřazování kategorií, které vůbec možnost postulování nové či nekonvenční kategorie nezvažují. Předpoklad předem daných kategorií se tak v každém případě zdá být v lingvistice hluboce zakořeněný.

3. Důsledky pro popis jazyka

Důležitý důsledek neexistence předem daných kategorií pro popis jazyka je, že kontroverze přiřazování kategorií, jako jsou ty, které jsme uvedli, jsou zbytečné. Obvykle tu není způsob, jak je vyřešit, protože nemohou být předložena žádná univerzálně aplikovatelná nutná a postačující kritéria pro definování apriorních kategorií.

Namísto toho, aby lingvista zasazoval pozorované fenomény do kadlubů momentálně populárních kategorií, by jeho prací mělo být popisovat tyto fenomény tak detailně, jak to bude možné, s použitím minimálního množství předpokladů. Ti, kdo popisují jazyky, musí vytvořit specifické kategorie pro jazyky, jimž se věnují, spíše než si je „vybrat z nabízeného menu“. To znamená, že mají jak více svobody, tak více práce, než se obvykle soudí.

Znamená to, že tyto kategorie mají mít zcela neprůhledné názvy jako „*-fu*-forma“ či „třída 34“? To má samozřejmě svou výhodu v tom, že se zabrání nechťeným konotacím s latinskou či anglickou gramatikou. Neprůhledné názvy z toho důvodu často užívali ti, kdo se zabývali tagmémikou, a jiní američtí strukturalisté.

Užívání neprůhledných názvů bych však deskriptivním lingvistům nedoporučoval. Neprůhledné názvy mohou být ospravedlněny teoreticky, ale nejsou praktické, jelikož je velmi těžké si je zapamatovat. Nejlepší řešení je užívat známé termíny z mnemotechnických důvodů, ale psát je s velkým písmenem na začátku (dle Comrieho, 1976; Bybee, 1985b; Crofta, 2001), aby se zdůraznilo, že kategorie jsou „vlastními jmény“ (např. *německé Perfektum*, *Subjekt v tagalogu*, *japonské Skloňované adjektivum*, *indonéské Pasivum*, *anglická Ditranzitivní konstrukce*).

Lingvistická literatura je samozřejmě plná kontroverzí v přiřazování kategorií, ale při bližším pohledu se typicky ukáže, že jazykově specifické popisy s různými přiřazeními kategorií jsou pouhé notační varianty, tj. že se podstatně neliší v tom, jaká zobecnění obsahují. Často nejsou ani tak motivovány snahou o úplnost popisu jazyka, jako spíše přáním popsat jazyk prostřednictvím kategorií, které byly navrženy v rámci určité prestižní teorie, nebo touhou ukázat, která notační varianta je lepší než jiná na základě takových kritérií, jako jsou elegance nebo deskripční úspornost. Zdá se, že takové diskuse odvádějí pozornost deskriptivních lingvistů od jejich mnohem důležitějšího úkolu – popisovat jazyky v takové úplnosti, jak je jen možné. I ty nejnámější jazyky byly dosud popsány jen velmi částečně.

4. Důsledky pro jazykovou typologii

4.1 Srovnání založené na substanci

Nejdůležitějším důsledkem neexistence předem daných kategorií pro jazykovou typologii je, že mezijazykové srovnání nemůže být založeno na kategoriích, ale musí být založeno substantivně, protože substance je (na rozdíl od kategorií) univerzální.

Ve fonologii to znamená, že srovnání musí být založeno foneticky; v morfosyntaxi to, že srovnání musí být založeno sémanticky.

Tato skutečnost byla výrazněji reflektována greenbergovským funkčně-typologickým přístupem (např. Croft, 2003), ačkoli to často je skryto za běžně užívanou terminologií: Typologové, kteří studují slovosled, často mluví o „substantivně-genitivním“ pořádku, „slovesně-objektovém“ pořádku atd. Abychom pochopili, co tito typologové dělají, je třeba si uvědomit, že všechny tyto termíny odkazují k sémanticky definovaným entitám. To je zcela explicitně vyjádřeno například v pracích Matthewa Dryera (např. Dryer, 1995, s. 1062–1063; Dryer, 2005a, s. 330) a už Greenberg (1963, s. 74) řekl, že užívá sémantická kritéria pro definici subjektu, objektu a podobných pojmů. Ve fonologii pak Maddieson (1984, s. 160–163) velmi jasně říká, že užívá fonetická kritéria pro srovnání segmentů ve světových jazycích.

4.2 Problémy pro typologii

Z výše uvedených úvah je zřejmé, že kategorie, které nemohou být definovány sémanticky, je extrémně těžké mezijazykově srovnávat. Příklady takovýchto kategorií jsou „adpozice“ (např. ve srovnání se „sériovým slovesem“) nebo „pád“ (ve srovnání s „adpozicí“). Pozoruhodné je, že právě u kategorií tohoto typu ukazují mapy *World Atlas of Language Structures* největší rozpory: Například „pád“ je definován jinak u Iggesena (2005) a Baermana s Brownem (2005), „adpozice“ je definována různě u Bakker (2005) a Dryera (2005b).

Extrémně problematická je i *Grammatical relations scale* (Keenan – Comrie, 1977), jedna z nejnámějších typologických generalizací, protože gramatické vztahy jsou jazykově specifické (Dryer, 1997) a nemohou být jednoduše mezijazykově srovnávány. Zdá se mi tak, že typologové potřebují znovu promyslet některé své nejnámější výsledky ve světle zjištění, že jazykové kategorie nejsou předem dané.

Mnohem znepokojivější patrně je, že vzhledem k tomu, že kategorie „věta“ (viz Mithun, 2005) a „slovo“ (viz Hildebrandt – Bickel, 2005) jsou rovněž jazykově specifické, není předem dané a univerzální ani tak základní gramatické rozdělení jako je „syntax“ a „morfologie“ (které je obecně definováno prostřednictvím „věty“ a „slova“). Nedává tak příliš smysl se ptát, jestli je v daném jazyce určitý pojem vyjádřen morfologicky nebo syntakticky.

Hodně z toho, o čem zde mluvím, deskriptivní lingvistika a typologie uznává, ale zdá se, že všechny důsledky radikální jazykové specifčnosti budou lingvisté ještě muset strávit. Jazykový popis a srovnání jazyků se možná stane o hodně složitějším, než se dříve soudilo.

5. Některé často kladené otázky

5.1 Jsou kategorie mezijazykově zcela odlišné?

Mezi kategoriemi napříč jazyky jsou samozřejmě mnohé podobnosti a tento fakt často vede k pokušení vzájemně porovnávat jazykově specifické kategorie. Anglické Pasivum a japonské Pasivum sdílí mnoho vlastností a ruské Suffixy jsou podobné jako arabské Suffixy v mnoha rysech. Tyto podobnosti jsou sotva náhodné a je důležitým úkolem lingvistiky zjistit, kam až jdou a jak by mohly být vysvětleny. Je však třeba si uvědomit, že podobnosti neznamenají identitu: Je velmi těžké najít kategorie, které mají úplnou shodu vlastností ve dvou jazycích, pokud tyto jazyky nejsou velmi úzce příbuzné. Mezijazykové podobnosti mezi kategoriemi jsou nejlépe vyjádřitelné ve formě implikačních škál nebo sémantických map (viz Croft, 2001; Haspelmath, 2003). Ve snaze najít zobecnění tohoto typu by se mělo začít s povědomím, že každý jazyk může mít zcela nové kategorie.

5.2 Jsou kontroverze v přiřazování kategorií úplným plýtváním času?

Je pravdou, že kladením špatných otázek (ohledně přiřazení k domněle předem daným kategoriím) jsou lingvisté často nuceni hledat další doklady, které by jinak mohly být přehlédnuty. V tomto smyslu kontroverze v přiřazování kategorií nepřímo hrají pozitivní roli a mnoho kontroverzí v přiřazování kategorií vedlo k vysvětlením a novým vhlédům. V tomto smyslu tyto kontroverze, ačkoli nebylo možné je vyřešit, nebyly zcela neplodné, ale měly alespoň určité vedlejší efekty.

5.3 Je sémantika univerzální?

Aby bylo morfosyntaktické srovnání možné, musíme význam udržet konstantní – alespoň toto musí být univerzální. Jsou zde však bohaté doklady, že i význam je konvenční a mezijazykově variuje. Nemůžeme jen tak předpokládat, že pro typologii posesivních konstrukcí platí, že všechny jazyky mají význam „vlastnění“, jehož různé způsoby formálního vyjádření typolog studuje.

Otázku sémantických univerzálií je nejtěžší zodpovědět a nemůže být vyloučeno, že nakonec zjistíme, že ani významy nemohou být napříč jazyky srovnávány a že tedy mezijazykové srovnání není vůbec možné.

To je však nepravděpodobné, jelikož nám zkušenost ukazuje, že lidé si mohou při určité snaze porozumět i přes jazykové hranice. Překlad je obecně možný, i když ne vždycky přímočarý. Všimněme si, že pro účely typologického srovnání nepotřebujeme identitu striktně jazykových významů. To, co potřebujeme, je určitá rovina významu, na které významy musí být souměřitelné. Není tedy nezbytné, aby polština i jazyk igbo měly stejnou sémantickou kategorii „vlastnění“, abychom mohli srovnávat posesivní konstrukce v těchto dvou jazycích. Vše, co potřebujeme, je možnost přeložit pojmy nízké úrovně jako „dům mého otce“ do obou jazyků. Můžeme definovat sémantický vztah mezi „já“ a „otec“ a mezi „otec“ a „dům“ jakožto „posesivní“. Zdá se, že téměř ve všech jazycích, které byly dosud popisovány, se užívá gramatická forma ekvivalentní s „dům mého otce“ pro širší okruh vztahů (např. i pro „kolo mé matky“, „manžel mé sestry“, „vlasy mého manžela“, „učitel mé dcery“, nebo dokonce „smysl mého života“, „oběžná dráha této planety“, „místo našeho hosta“ atd.). Jazyky se

v tomto ohledu velice liší, což činí srovnání komplexnější, ale dokud je možná překladatelnost jednoduchých pojmů, mělo by být možné i srovnání.³

6. Závěr

Shrneme-li základní tvrzení této studie, můžeme říci, že pracovat bez předpokladu, že předem dané kategorie existují, znamená vcelku zásadní přeorientování práce jak deskriptivních, tak typologických lingvistů. V deskriptivní lingvistice má tato změna orientace dlouhou historii vedoucí až k Boasovi či de Saussurovi, avšak přes tento vliv se myšlenka, že jsou strukturní kategorie jazykových forem dány předem, opakovaně prosazovala. Opuštěním předpokladu apriorních kategorií se může deskriptivní lingvista vyhnout kontroverzím v přiřazování kategorií a soustředit se na vylepšení svého popisu. Typologové si musí uvědomit, že nemohou svá srovnání zakládat na formálních kategoriích, a musí se uchýlit k sémanticko-pragmatické nebo fonetické substanci jako k základu svých klasifikací a generalizací.

Zdá se mi, že běžná praxe mezi deskriptivními lingvisty, kteří čtou tento časopis [*Linguistic Typology*; JCH], do značné míry odráží postulované teoretické stanovisko této studie. Lingvisté, jejichž prací je popisovat menší, méně známé jazyky, které se na školách či univerzitách příliš nevyučují, jsou tak obecně pozornější při definování kategorií, které užívají, a nepředpokládají, že by mohli vybírat z nějaké nabídky. Oproti tomu lingvisté, kteří se popisně zabývají „většími a bohatšími jazyky“ (z nichž některé mají dokonce specializované časopisy věnované jejich studiu), se často dostávají do konfliktů a kontroverzí v přiřazování kategorií a zdá se, že představu vrozených univerzálních kategorií vidí jako značně méně problematickou než deskriptivní lingvisté zabývající se menšími jazyky. (Je to snad proto, že většina populárních předpokladů o tom, jaké univerzální kategorie existují, primárně vychází z větších jazyků?)

Rovněž se mi zdá, že běžná praxe mezi typology, kteří jsou čtenáři tohoto časopisu, odráží moje postuláty, takže možná říkám tyto věci špatnému publiku. Moje osobní zkušenost mi však říká, že zatímco typologové obecně dělají správné věci, nejsou si nutně vědomi obecnosti tvrzení, že kategorie jsou jazykově specifické. Zvláště s ohledem na kategorie jako afix, klitikon, slovo a klauze i funkcionalisticky orientovaní typologové, kteří by nikdy nepostulovali univerzální kategorii subjekt, setrvávají v představě univerzálnosti. A jsou zde někteří typologové, kteří zdůrazňují ne-univerzálnost některých kategorií, jenom aby je nahradili souborem jiných univerzálních kategorií (např. Van Valin, 1977; 2005, který odmítá univerzálnost subjektů, ale postuluje univerzální syntaktické kategorie Actor a Undergoer, které jsou sémanticky definovány pouze částečně). A konečně, generativní typologové obvykle definují svoje univerzální kategorie sémanticky, jako funkčně orientovaní typologové, ale explicitně to neuvádějí a někdy dokonce naopak tvrdí, že jejich definice jsou založeny na formálních vlastnostech jazyka (Newmeyer, 1998, s. 337–343).

Doufám tedy, že tato práce lingvistům nakonec pomůže dosáhnout toho, co vidím jako hlavní výzvu jak pro popis jazyka, tak pro jazykovou typologii (a to ještě celé století po de Saussurovi a Boasovi): Rozpoznat úplné důsledky zjištění, že strukturní kategorie jazyka jsou jazykově specifické a že nemůžeme *apriorní* považovat za samozřejmé.

3 Méně důvodů k optimismu je ve věci pragmatických částic, jako jsou německé *doch, denn, ja, wohl* atd., jejichž podmínky užívání jsou extrémně spleťtí a které nemohou být okamžitě přeloženy z jednoho jazyka do druhého. Typologické srovnání takových částic je mnohem obtížnější úkol než srovnání jednoduché gramatiky a slovní zásoby.

Literatura:

- ANDERSON, Gregory D. S. (2005): The velar nasal (ŋ). In: *WALS*, s. 42–45.
- BAERMAN, Matthew – BROWN, Dunstan (2005): Case syncretism. In: *WALS*, s. 122–125.
- BAKER, Mark C. (2003): *Lexical Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAKKER, Dik (2005): Person marking on adpositions. In: *WALS*, s. 198–201.
- BAUER, Laurie (1998): When is a sequence of two nouns a compound in English? *English Language and Linguistics*, 2.1, s. 65–86.
- BOAS, Franz (1911): Introduction. In: Franz Boas, *Handbook of American Indian Languages 1*. (Bureau of American Ethnology, Bulletin 40). Washington: Government Print Office, s. 5–83.
- BRUS, Ineke (1992): Towards a typology of voice. In: Michel Kefer – Johan van der Auwera (eds.), *Meaning and Grammar: Cross-Linguistic Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 45–76.
- BYBEE, Joan L. (1985a): On the Nature of Grammatical Categories: a Diachronic Perspective. Eastern States Conference on Linguistics 1985. Buffalo: State University of New York at Buffalo.
- BYBEE, Joan L. (1985b): *Morphology: The Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins.
- COMRIE, Bernard (1976): *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CORBETT, Greville G. (2000): *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CROFT, William (2000): Parts of speech as language universals and as language-particular categories. In: Petra Vogel – Bernard Comrie (eds.), *Approaches to the Typology of Word Classes*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 65–102.
- CROFT, William (2001): *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- CROFT, William (2003): *Typology and Universals. 2nd edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DALTON-PUFFER, Christiane – PLAG, Ingo (2001): Category-wise, some compound-type morphemes seem to be rather suffix-like: On the status of -ful, -type, and -wise in present day English. *Folia Linguistica*, 36, s. 225–244.
- De CAT, Cécile (2005): French subject clitics are not agreement markers. *Lingua*, 115, s. 1195–1219.
- DIXON, R. M. W. (2004): Adjective classes in typological perspective. In: R. M. W. Dixon – Alexandra Y. Aikhenvald (eds.), *Adjective Classes: A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, s. 1–49.

DRYER, Matthew S. (1995): Word order typology. In: Joachim Jacobs – Arnim von Stechow – Wolfgang Sternefeld – Theo Vennemann (eds.), *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research, Volume 2*. Berlin: Walter de Gruyter, s. 1050–1065.

DRYER, Matthew S. (1997): Are grammatical relations universal? In: Joan L. Bybee – John Haiman – Sandra A. Thompson (eds.), *Essays on Language Function and Language Type*. Amsterdam: John Benjamins, s. 115–143.

DRYER, Matthew S. (2005a): Order of subject, object, and verb. In: *WALS*, s. 330–333.

DRYER, Matthew S. (2005b): Order of adposition and noun phrase. In: *WALS*, s. 346–349.

FRAJZYNGIER, Zygmunt – JOHNSTON, Eric (2005): *A grammar of Mina*. Berlin: Mouton de Gruyter.

GABELENTZ, Hans Conon von der (1861): Über das Passivum: Eine sprachvergleichende Abhandlung. *Abhandlungen der Philologisch-historischen Classe der Königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 3* (= *Abhandlungen der Königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 8*), s. 449–546.

GIEGERICH, Heinz (2004): Compound or phrase? English noun-plus-noun constructions and the stress criterion. *English Language and Linguistics*, 8.1, s. 1–24.

GOEDEMANS, Rob – van der HULST, Harry (2005): Fixed stress locations. In: *WALS*, s. 62–65.

GREENBERG, Joseph H. (1963): Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In: Joseph H. Greenberg (ed.), *Universals of Grammar*. Cambridge, MA: MIT Press, s. 73–113.

HASPELMATH, Martin (2003): The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. In: Michael Tomasello (ed.), *The New Psychology of Language, vol. 2*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, s. 211–242.

HASPELMATH, Martin (2005): Ditransitive constructions: The verb ‘give’. In: *WALS*, s. 426–429.

HENGEVELD, Kees (1992): Parts of speech. In: Michael D. Fortescue – Peter Harder – Lars Kristoffersen (eds.), *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, s. 29–56.

HENKELMANN, Peter (2006): *Die Funktionen von Akkusativmarkern aus typologischer und diachroner Sicht*. München: Meidenbauer.

HILDEBRANDT, Kristine – BICKEL, Balthasar (2005): Diversity in phonological word domains: testing the prosodic hierarchy hypothesis. Paper presented at the 6th Association for Linguistic Typology Meeting, Padang (Indonesia).

HUDSON, Richard (1995): Does English really have case? *Journal of Linguistics*, 31, s. 375–392.

HUMBOLDT, Wilhelm von (1827): Ueber den Dualis. *Abhandlungen der Königlichen Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Hist.-philol.*, s. 161–187.

IGGESEN, Oliver (2005): Number of cases. In: *WALS*, s. 202–205.

JAKOBSON, Roman – FANT, C. Gunnar M. – HALLE, Morris (1952): *Preliminaries to speech analysis: The distinctive features and their correlates*. (Technical Report, 13). Cambridge, MA: Acoustics Laboratory, MIT.

JAKOBSON, Roman (1936): Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 6, s. 240–288.

KEENAN, Edward L. – COMRIE, Bernard (1977): Noun phrase accessibility and universal grammar. *Linguistic Inquiry*, 8, s. 63–99.

KIBRIK, Alexandr E. (ed.) (1996): *Godoberi. Lincom Studies in Caucasian Linguistics 2*. München: Lincom Europa.

LAZARD, Gilbert (1992): Y a-t-il des catégories interlangagières? In: Susanne Anshütz (ed.), *Texte, Sätze, Wörter, und Moneme: Festschrift für Klaus Heger*. Heidelberg: Heidelberger Orient-Verlag, s. 427–434. (Přetištěno in: LAZARD, Gilbert [2001]: *Études de linguistique générale*. Leuven: Peeters, s. 57–64.)

LAZARD, Gilbert (2005): What are we typologists doing? In: Zygmunt Frajzyngier – Adam Hodges – David S. Rood (eds.), *Linguistic Diversity and Language Theories*. Amsterdam: John Benjamins, s. 1–23.

LEHMANN, Christian (1984): *Der Relativsatz*. Tübingen: Gunter Narr.

LÜPKE, Friederike (2006): It's a split, but is it unaccusativity? Two classes of intransitive verbs in Jalonke. *Studies in Language*, 31, s. 525–568.

MADDIESON, Ian (1984): *Patterns of sounds*. Cambridge: Cambridge University Press.

MCCAWLEY, James D. (1992): Justifying part-of-speech distinctions in Mandarin Chinese. *Journal of Chinese Linguistics*, 20, s. 211–46.

MIELKE, Jeff (2008): *The Emergence of Distinctive Features*. Oxford: Oxford University Press.

MITHUN, Marianne (2005): On the assumption of the sentence as the basic unit of syntactic structure. In: Zygmunt Frajzyngier – Adam Hodges – David S. Rood (eds.), *Linguistic diversity and linguistic theories*. Amsterdam: John Benjamins, s. 169–183.

NEWMAYER, Frederick J. (1998): *Language form and language function*. Cambridge, MA: MIT Press.

ORTMANN, Albert – POPESCU, Alexandra (2000): Romanian definite articles are not clitics. In: Birgit Gerlach – Janet Grijzenhout (eds.), *Clitics in phonology, morphology, and syntax*. Amsterdam: John Benjamins, s. 295–324.

PETERSON, David (2007): *Applicative constructions: A study of their convergent typologies*. Oxford: Oxford University Press.

PIERREHUMBERT, Janet (2001): Exemplar dynamics: word frequency, lenition and contrast. In: Joan L. Bybee – Paul Hopper (eds.), *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins, s. 137–157.

PORT, Robert F. – LEARY, Adam P. (2005): Against formal phonology. *Language*, 81, s. 927–964.

RIJKHOFF, Jan (2002): *The noun phrase*. Oxford: Oxford University Press.

SAUSSURE, Ferdinand de (1916): *Cours de linguistique générale*. Lausanne: Payot & Cie.

SCHACHTER, Paul (1976): The Subject in Philippine Languages: Topic, Actor, Actor-Topic, or None of the Above. In: Charles N. Li (ed.), *Subject and topic*. New York: Academic Press, s. 491–518.

SIEWIERSKA, Anna (1984): *The Passive. A Comparative Linguistic Analysis*. London: Croom Helm.

SIEWIERSKA, Anna (2005): Passive constructions. In: *WALS*, s. 434–437.

STASSEN, Leon (1997): *Intransitive predication*. Oxford: Oxford University Press.

TRUBETZKOY, Nikolaj (1939): *Grundzüge der Phonologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

TUGGY, David (1992): *The Affix-Stem Distinction: A Cognitive Grammar Analysis of Data from Orizaba Nahuatl*. *Cognitive Linguistics*, 3, s. 237–301.

van der AUWERA, Johan (1985): Relative that – a centennial dispute. *Journal of Linguistics*, 21, s. 149–179.

Van VALIN, Robert D., Jr. (1977): Ergativity and the universality of subjects. *Chicago Linguistic Society*, 13, s. 689–706.

Van VALIN, Robert D., Jr. (2005): *Exploring the syntax–semantic interface*. Cambridge: Cambridge University Press.

VATER, Heinz (2000): Pronominantien – oder: Pronomina sind Determinantien. In: Rolf Thieroff – Matthias Tamrat – Nanna Fuhrhop – Oliver Teuber (eds.), *Deutsche Grammatik in Theorie und Praxis*. Tübingen: Niemeyer, s. 185–199.

WALS: HASPELMATH, Martin – DRYER, Matthew S. – GIL, David – COMRIE, Bernard (2005): *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press.

WEGENER, Heide (1991): Der Dativ – ein struktureller Kasus? In: Gisbert Fanselow – Sascha W. Felix (eds.), *Strukturen und Merkmale syntaktischer Kategorien*. Tübingen: Narr, s. 70–103.

WETZER, Harrie (1996): *The typology of adjectival predication*. Berlin: Mouton de Gruyter.

WOOLFORD, Ellen (2006): Lexical case, inherent case, and argument structure. *Linguistic Inquiry*, 37, s. 111–130.